

I.DÜNYA SAVAŞI VE ARAP AYAKLANMASI 1914-1918

WORLD WAR I AND THE ARAB UPRISING 1914-1918

Doç.Dr.Yaşar CANATAN

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Artvin, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-9410-0971

Cite As: Canatan, Y. (2021). "I.Dünya Savaşı ve Arap Ayaklanması 1914-1918", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(53): 3262-3267.

ÖZET

1915 tarihinde muharebenin nasıl bir şekil alacağı hala belirsizdi. Faysal daha sonraları yaptığı bir söyleşide başkent İstanbul'daki bu durumu şu şekilde anlatmıştır; İstanbul'a vardığımda Çanakkale'ye saldırı ertesinde durumu çok kargaşa içinde gördüm. Herkes benden derhal Arabistan'a dönmemi ve İmparatorluğu maceraları sürükleyen bu vahim durumlar hususunda babamı uyarmamı istediler. Türkler o esnada arşivlerini ve önemli devletle ilgili değerlerini Anadolu'ya taşımaktaydılar. Böyle olunca müfritlere (milliyetçi Arap taleplerini savunanlar) katılmaya ve bir an önce babam Şerif Hüseyin'e Arabistan'a kurtarmasında yardım etmek için İstanbul'dan Mekke'ye dönmeye karar verdim.

Anahtar Kelimeler: I.Dünya Savaşı, Faysal, Hicaz, İttihat Terakki Cemiyeti, Araplar

ABSTRACT

It was still unclear what shape the battle would take in 1915. In an interview he made later, Faysal described this situation in the capital Istanbul as follows; Everyone asked me to return to Arabia immediately and warn my father of these dire circumstances that were driving the adventures of the Empire. At that time, the Turks were carrying their archives and important state-related values to Anatolia. As such, I decided to join the extremists (who were advocating nationalist Arab demands) and return to Mecca from Istanbul as soon as possible to help my father, Sharif Hussein, save Arabia.

Key words: World War I, Faisal, Hejaz, Committee of Union and Progress, Arabs

1. GİRİŞ

Faysal Osmanlı Devleti'nin meclisindeki üye sayısını ve Hicaz'a sık sık seyahatleri neticesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu etkisi altına alan yoğun ve çarpıcı değişimleri ilk önce görüyordu (Rihani,1998:14).

Geçtiği topraklar ve karşılaştığı insanlar Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden bu yana imparatorluğun geçirdiği çok yönlü değişiklikleri acı acı anlatıyordu. Devletin toprakları yabancı işgali ve savaşlarla büyük kayıplara uğramıştı; hükümet artık fiilen anayasal bir perde arkasındaki askeri bir cuntanın elindeydi. Bu durum başkentte iktidarın insanı sersem eden bir süratle el değiştirmesi sonucu ortaya çıkmıştı. Devrimler, karşı devrimler, seçimler suikastlar ve felaketler getiren askeri mağlubiyetler I.Dünya Savaşı'nın başlangıcında iktidardaki güçlü Talat, Enver ve Cemal paşalar iktidar üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmıştı. Bölge ve çeşitli eyaletlerden gelen yerel özerklik taleplerine görünüşte olumlu yaklaşırken niyetleri devleti merkezileştirmektir. Ülkenin yönetim şekli bürokratik, hantallık, idari ve askeri modernizasyon çabaları ve İttihat Terakki Cemiyeti liderliğinin artan otoriterleşme eğiliminin bir karışımıydı. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç yıl önce imparatorluk daimi bir bunalım halindeydi. Bütün bu yaşananların nereye varacağını kimse bilmiyordu. sözüne değer verilen hiçbir Arap şahsiyetinin en azından savaştan önce Arapların artan rahatsızlığını gidermek için zaruri bir şart olarak imparatorluktan ayrılmayı talep etmediği kesindir. İmparatorluk çökmesinin Arap vilayetlerinin çıkarlarına hizmet edeceği düşünülemeyecek kadar Araplar bakımından meşru ve yerleşmiş bir devlettir. Devlete karşı içeriden bir meydan okuma nihayet meydana geldiğinde -Hicaz merkezli Arap ayaklanması- bunun çıkış noktası Arap milli bilinci akımlarından en az etkilenmiş bölgeydi. Bu dönemde Faysal da Hicaz'ın kaderine ilişkin hanedanlığı ile ilgili ve mahalli sebeplerle duyduğu sınırlı kaygılarından yola çıkarak daha geniş çaplı Arap talepleri ile özdeşleşecekti. Faysal ve Şerif ailesinin geleceği daha önceleri hiç telaffuz edilmemiş bir hedefle, savaştan evvel aklına bile gelemecek şekillerde iç içe geçti. Modern Ortadoğu'nun hikâyesi 1908 ile 1916 arasındaki kritik yıllarda hiç ihtimal verilmemiş sebepler yüzünden başladı ve savaşın çıkışından itibaren Faysal bu devasa değişim dalgalarının tam ortasında yer aldı.

2. HİCAZ ÇIKMAZI

Entrikalarla saf dışı edilmiş, azledilmiş veya sadece takati tükenmiş Hicaz valileri silsilesi kıdemli bir general olan " Vehip Paşa'nın" 1914 yılı başlarında tayini ile aniden sona erdi. vazifesi devletin otoritesini tüm Hicaz ve havalisinde tesis etmek, Mekke Emiri'nin yetkilerini sınırlamak ve Hicaz demiryolunun Mekke'ye uzatılmasına karşı siyasi engelleri ortadan kaldırmaktı. Vehip Paşa valilik ile vilayetteki Osmanlı

kuvvetlerinin Komutanlığı makamlarını birlikte üstlenmişti. İttihat Terakki Cemiyeti'nin imparatorluğun Arap topraklarında yabancıların entrikalarından giderek daha fazla endişe duyduğu bir dönemde yapılmasından ötürü bu tayin hayra alamet olmayan bir gelişmeydi. Yabancı güçlerin imparatorluğun Arap eyaletleri ile kurduğu girift ilişkilerde yeni boyutlara varmaktaydı. Almanlar Berlin-Bağdat demiryolunu uzatmak için İttihat Terakki Cemiyeti ile imtiyazlı ilişkilerini genişletmek peşindeydiler. Fransızlar Suriye'deki Hıristiyan cemaatleri ile tarihi bağlarını istismar etmekte, İngilizler ise Irak da yeni ticari hatları açarken İran Körfezindeki aşiret reisleri üzerinde himayelerini resmileştirmektedirler. İttihat ve Terakki Cemiyeti dini âlimlerden Raşid Rıza'nın önderliğindeki Kahire'de yerleşik bir kısım Arap entelektüellerinin, imparatorluğun Arap bölgelerinin birleştirilerek yeni bir hilafet kurulması imkânlarını araştırdığının farkındaydı. Esasen bu maksatla Raşid Rıza tarafından el-Camia el-Arabiya adlı gizli bir cemiyet kurulmuş ve öneriyi görüşmek için Şerif Hüseyin ile temas tesis edilmişti (Tayber,1993:124).

Bu olayın Mısır'daki İngiliz makamları ile Şerif Hüseyin arasında doğrudan görüşmelerinin başladığı haberleri ile aynı zamanda açığa çıkması, İttihat Terakki Cemiyeti'nin Hicaz'da devlet otoritesini tam olarak tesis etme kararlılığını arttırdı. Ancak İstanbul hükümeti Şerif Hüseyin'e muamelesinde dikkatli davranması gerektiğinin farkındaydı ve çatışma yaratabilecek taktiklerine karşı Hüseyin ile uzlaşmacı bir siyaset yürütmesini Vehip Paşa'dan istedi. Vehip Paşa ise İstanbul'la yazışmalarından birinde hükümetin Abdullah ile Faysal'ın başkentten ayrılmalarını önlenmesini, babalarının davranışlarını ayarlaması için onları bir tür rehin alarak alıkoymasını isteyecek kadar ileri gitmekteydi (Kayalı,1997:125).

Hüseyin ile Vehip Paşa arasındaki ihtilafın tırmanması İstanbul'daki resmi makamların Şerif Hüseyin'in dik başlılığının nasıl ele alınması gerektiği hususundaki görüşlerinde bölünmeye yol açtı. Kısmen Şerif Hüseyin'in el altından kışkırtmasıyla bedeviler Vehip Paşa'nın korkulan önlemlerine karşı isyan ettiler. Durum giderek kötüleşti ve kontrolden çıktı. Hicaz'ın başlıca şehirleri arasındaki yollar kesildi ve şehirlerdeki enkaz stokları baş aşağı azalarak açlık tehlikesi doğurdu. Bölge şehirlerinde panik başlarken Cidde şehri kargaşa içine düştü. Şerif Hüseyin kargaşalığı bastırması ve Bedevi yağmacıları püskürtmesi için Faysal'ı bir müfrezinin başında şehre gönderdi (Musa, 1993:77).

Her iki tarafta krizi tırmandırmaktan mevcut şartlar altında geri durmaya karar vermekle beraber, Şerif Hüseyin İttihat Terakki Cemiyeti ile ittifak kurduğu takdirde ciddi sorunlar ortaya çıkacağına karar verdi. Perde arkasında Şerif Hüseyin ile Abdullah İttihat Terakki Cemiyeti ile başka bir çatışmanın baş göstermesi ihtimaline karşı bulabilecekleri her müttefiki yanlarını almaya çalışarak Mısır'daki İngilizce yetkilileri ile temas kurdular. Abdullah Mısır'daki İngiltere temsilcisi Lord Herbert Kitchener ile ilk defa 1912 senesi ilkbaharında bir nezaket ziyareti vesilesiyle tanışmıştı. Ancak Abdullah ile Kitchener iki defa görüşerek bir dizi toplantı yaptıklarında Şan Han tamamen farklılaşmıştı. Bu görüşmeler Abdullah Kahire üzerinden İstanbul'a giderken 5 ve 6 Şubat 1914 tarihlerinde yapıldı. Abdullah babasından İttihat Terakki Cemiyeti kendisini tahttan indirmek için harekete geçtiği takdirde İngilizlerin tutumunun ne olacağı konusunda Kitchener'in ağzını araması talimatını almıştı. Kitchener, görüşmesini rapor etti ve bağlayıcı olmayan bir cevap verdi (London, 1938:827).

Bu ilk görüşmeler Arap ayaklanmasının destekçileri ile muhalifleri arasında sonraki yıllarda keskin Tartışmalara konu olmuştur. Bir grup bu temasları meşru, Mekke emirlerinin tarihi imtiyazlarını güvenceye almak için tedbir niteliğinde görmüştür. İkinci Grup ise yüzlerce yıllık Müslüman Devleti'nin yıkılmasına yardım eden ihanet eylemleri niteliğinde değerlendirilmiştir. Abdullah Mısır'da önemli hadiseler yaşadıktan sonra İstanbul'a geldi ve devletin yüksek makamları ile görüşmelere çağırıldı; sırasıyla sadrazam, dâhiliye nazırı Talat ve Harbiye nazırı Enver Paşa dostça başlayan bu görüşmelerin rengi giderek değişince Faysal hükümetin müzakereye açık olmayan tutumunu babasına iletmesi için Hicaz'a geri gönderildi. Esasen Şerif Hüseyin Medine'ye uzatılacak Hicaz demiryolu hattı gelirlerinin üçte biri ile ölümünden sonra şeriflik makamının ailesinde kalacağı güvencesi teklif edilmekteydi. Aksi takdirde Talat Paşa üstü kapalı bir tehdit savunarak Bab-ı Ali'nin ne yapılması gerekiyorsa yapacağını söyledi (Hüseyin,1989,87-94).

Abdullah babasına bu mesajı iletmek için Nisan 1914'te Hicaz'a döndü. Her zamanki gibi geçtiği Mısır'da Kitchener'in Doğu işleri müsteşarı Ronald Storrs bir devletin ilgi alanındaki sorunlarına karışmayacakları ve ayaklanmaları halinde Hicaz Araplarına yardıma sıcak bakmayacakları şeklindeki resmi İngiliz tutumunu tekrar etti. Şerif Hüseyin Bab-ı Ali'nin teklifini öfke ile geri çevirdi. Ailesi Hüseyin ve oğulları Ali, Faysal ve Abdullah durumu değerlendirip seçenekleri ve takip edecekleri hareket tarzını tespit için birkaç özel toplantı yaptılar. En şiddetli görüşleri savunan Abdullah Osmanlı ordusunun Suriye ve Irak'taki Arap asıllı birliklerinin desteğiyle Türklere karşı isyan edilmesi hususunda ısrarcıydı. Hedefleri geniş ve bağımsız bir Arap devletinin kurulması olacaktı. Abdullah'ın hacdan sonra Kurban Bayramı sırasında hacıların tutsak

alınmasını öngören planı bir miktar hayalîydi. Böyle bir durumda yabancı devletler hacıların serbest bırakılması için Bab-ı Ali'ye baskı uygulayacaklar ve başarı elde edemediklerinde Hüseyin'le serbest bırakılmaları için doğrudan müzakereye girmek zorunda kalacaklardı (Lawrence, 1977:74).

Ancak Faysal ve Ali, Türklerin gücü ile baş edemeyecekleri sebebiyle Abdullah'ın planına karşı çıktılar ve bunun ancak son çare olarak görülebileceği hususunda babalarını ikna ettiler. daha Sonraları bu sahneleri anlatan Faysal şöyle söylemiştir; “Arap fikir adamları iki kampa ayrılmışlardı. Bir grup Arap memleketlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılmasının veya padişaha karşı devrimci bir hareketin Arap memleketleri dâhil tüm imparatorluğun yıkılmasına yol açacağını değerlendirmekteydi. Bu grup tedrici ve aşamalı bir çözümü savunuyordu. En büyük ağabeyim Ali ve ben bu gruba dâhildik. Diğer kampta hazırlık yapılmadan ve getireceği ağır kayıplar hesabı alınmadan bir İhtilala başlamayı isteyen ağabeyim Abdullah gibi aşırı uçtakiler yer alıyordu. İki farklı siyasi görüş ile karşı karşıya kalan Emir Hüseyin en iyi hareket tarzını bulabilmek için zaman kazanmaya çalıştı” (Wahba, 1970:41).

Bab-ı Ali ile ilave görüşmeler yapıp sonucu alınana kadar Abdullah'ın planını rafa kaldırdı. Hüseyin görüşmeleri sürdürmek için Abdullah'ı İstanbul'a tekrar gönderdiğini bir telgrafla Bab-ı Ali'ye bildirdi. Faysal Osmanlı Meclisi'nin oturumlarına katılmak için zaten İstanbul'a yola çıkmıştı. Abdullah'ın İstanbul'a varışı Arşidük Ferdinand ile eşinin Saraybosna'da suikaste uğramasıyla aynı zamana rastladı. Ağabeyini rıhtımda karşılamaya gelen Faysal babası ile Bab-ı Ali arasında kötüleşen ilişkilerden endişelerini ifade ederek Abdullah'ın gecikmeli gelişinin İstanbul kızdırdığını ifade etti. Ancak I.Dünya Savaşı'nın 1 Ağustos 1914'te patlak vermesi herkesin planlarını ve hesaplarını değiştirdi. Osmanlı İmparatorluğu henüz savaşa girmemiş olsa da Hicaz meseleleri dünyanın her yerinde çıkan alevlerin karşısında önemini yitirdi. Osmanlı Meclisi'nin Faysal dâhil Hicaz temsilcileri İlk müsait vapur ile ülkelerine dönmek için hazırlandılar. Faysal 7 Ağustos'ta hıdivlik gemisi İsmailiye ile Mısır'a doğru yola çıktı. gemi Çanakkale vardığında bir Osmanlı destroyeri açık denize erişene kadar mayın tarlalarının arasından gemiye eşlik etti ve sonra da İzmir'e yönlendirdi. İsmailiye İzmir'de bir gün kaldıktan sonra İngiliz konsolosu hala tarafsız olan Yunanistan'ın Pire Limanına gitmeleri talimatını verdi. O sıralarda Akdeniz'de seyreden iki Alman harp gemisi, Goeben ve Breslau'nun takibi çalışmalarını engellemesi için Pire limanında tutuldu. Neticede Güya gemi İskenderiye'ye tarifeli seferini kaçırdığı ve İstanbul'a dönmesi gerektiği için yolcuların İsmailiye'den ayrılmaları istendi.

Abdullah ve Faysal çoğunluğu tatilden dönen Mısırlılardan oluşan yolcularla beraber İskenderiye'ye gidecek bir gemi kiralamaya çalışırken İsmailiye'nin İskenderiye yola çıkmış olduğunu öğrendiklerinde şaşkınlık içinde kaldılar (Pener,1962:100-102).

3.FAYSAL'IN OSMANLI DEVLETİ'NE BAĞLILIĞI

Avrupa'yı savaştan alevlerinin sardığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa Almanya tarafından gireceğinin belirginlik kazandığı Eylül 1914 tarihinde Kitchener, Kahire'deki İngiliz daimi temsilciliğine itilaf devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş çıkması durumunda nasıl tavır alacağı konusunda Şerif Hüseyin'in ağzını araması talimatını verdi (Storrs, 1937:165-166).

Hüseyin bu girişimlere yakın durmakla beraber, taahhüt altına girmedi. Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini koparmaya hala hazır değildi. 1914 yılının ikinci yarısı ve 1915 yılının ilk yarısında aralıksız süren Londra Kahire ve Kahire-Mekke mesaj alışverişinde İngilizler Mekke Emirini Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmaya hevesli gözüksüler. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmanın, Arapların bu defa Avrupa boyunduruğu altına girmesinden başka işe yaramayacağı yönünde yaygın korku duyulmaktaydı. İngilizler bu nedenle Arap topraklarında gözleri olmadığını göstermek için ellerinden geleni yaptılar (Kedourie, 1939:21-22).

Şerif Hüseyin İngiliz hükümeti arasında resmi muhaberat kanallarının açılmasından önce gerçekleşen bu mesaj teatileri, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşın başlaması ve Arapların kaderini etkileyen 1915 yılı yazı arasındaki dönemde Şerif ailesinin düşünce biçimini nasıl değiştiğinin anlaşılması bakımından kritik öneme sahiptir. Faysal tüm bu mesaj alışverişinin içinde yer aldı. Suriye'de giderek kötüleşen koşulların, Arap aydınlarının ve eşrafın Osmanlı davasından hızla uzaklaştıklarının da farkındaydı. Bu hissedilir zemin değişikliği, Osmanlı İmparatorluğu Arapların imparatorluk içindeki gelecekleri ve savaşa dair Faysal'ın elimizdeki resmi ve özel beyanlarında yansımaları bulmaktadır. Nasıl bir açı ile bakılırsa bakılsın, Faysal bu beyanlarında en azından Osmanlıların savaşa resmen girişine kadar sadık ancak eleştirel bir Osmanlıcı olarak imparatorluğu desteklemektedir. Ağabeyi Abdullah'ın tez canlı tutumuna karşı denge oluşturmakta, Mekke emiri ile merkezi Osmanlı makamları arasındaki güç dengesizliğini bilmekteydi. Osmanlı

İmparatorluğu'na büyük bir nedene dayanmadan meydan okuması siyasi açıdan tehlikeli olduğu gibi taraflar arasındaki büyük güç eşitsizliği göz önüne alındığında başarısızlığa uğraması kesin bir girişim olurdu. Her halükarda Arap Devletinde tam ifadesini bulacak belirli bir Arap kimliği düşüncesi zihninden çok uzaktı. Araplar tarihi, dini ve siyasi sebeplerle Osmanlı İmparatorluğu'nun bağrından kopmamalıydı. Faysal'ın imparatorluk ideali meşru padişaha sadakatin bir arada tuttuğu farklı etnik ve dini yapıların birlikliliği idi. Araplara ait milli bir devlet emeli kudretli dini ve tarihi otoritesi ile hala yaşayan bir kurum Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine geçmesi mümkün görünmeyen, dikkatinin odağından çok uzak ve çok kuramsal bir fikirdi. Aslına bakılırsa Faysal imparatorluğa ciddi şekilde meydan okuyan Arapları “aşırı uç” olarak görüyor ve onlarla arasına makul bir mesafe koyuyordu. Savaşın başlamasına kadar Arap milli hareketiyle doğrudan temasını koruyan ve kağıt üzerinde kalarak ve çok bulaşmadan da olsa saflarına katılan kişi, ağabeyi Abdullah idi. Abdullah'ın Arap milliyetçileri ile savaştan önceki temaslarına atıf da bulunan Faysal bir söyleşide tasdik etmeyen bir edayla şöyle söylemiştir: “Emir Abdullah Türk meclisinde Mekke'yi temsil ediyor ve İstanbul'daki Arap devrimci hareketlerinin temsilcileri ile sık sık temas kuruyordu. Şahsen Abdullah Türk idaresinin kuvvetle aleyhinde bulunur ve Mekke ile İstanbul arasındaki seyahatlerinden dönerken görüşlerini sadece babasına değil, emiri hareketin başına geçmesi için razı etmesi ricasında bulunan Araplara da açardı. Diğer taraftan Faysal hanedan çıkarları nedeniyle İttihat Terakki Cemiyeti yönetiminin Merkezi devletin yetki alanını genişletmesi siyasetine karşı Hicaz'ın imtiyaz ve haklarının savunulmasında sağlam bir şekilde babasının yanında durması gerektiğinin de farkındaydı. Kısa bir zaman diliminde üst üste gelen bazı hadiseler Faysal'ın daha önce imparatorluğa verdiği kararlı desteği değiştirmesine sebep oldu. Bu hadiseler daha önceki tutumunu temellerinden sarstı. Talat, Enver ve Cemal'in insafsız idaresine düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'na desteğini sürdürmesinin makul hatta caiz olup olmadığı konusundaki görüşlerini yeniden gözden geçirmesine yol açtı. İttihatçıların koşullar olgunlaşır olgunlaşmaz Hicaz'ın özerkliğini yok etme yönündeki belirgin kararlılığına bu defa Vehip, belgelerinin keşfedilmesi eklenmişti. Faysal artık babasının ve kardeşlerinin hayatları ile Şerif hanedanının devamından endişe duymaktaydı. Öte yandan seferinin başarısızlığı ve Güney Mezopotamya'da Basra'ya İngilizlerin asker çıkarmasıyla Arap ülkelerini sadece İmparatorluğu'nun koruyabileceği görüşü büyük ölçüde zayıflamıştı. Osmanlı ordularının savunma imkân ve kabiliyetlerinin Rus ve Çanakkale cephelelerine kaydırılmasıyla Arap ülkeleri şimdi rahatlıkla yabancı devletlerin işgaline uğrayabilirdi. İngilizler Arap ülkelerini denetimlerine almaya ilgi duymadıkları hakkında güven telkin edici yorumlarda bulunmakla beraber, bu sözler Faysal'ın İngilizlerin niyetlerine karşı duyduğu tabii şüphelerini giderebilecek resmi antlaşmalarla temellendirilmemişti. Ancak Faysal'ı Türklere karşı isyan edenlerin kampına iten belirleyici unsur tamamen farklı bir şeydi. Faysal'ın kendi tanıklığına göre, Suriye Araplarına uygulanan zalimce muamele ve Cemal Paşa'nın Arap muhaliflere karşı aldığı sert önlemler Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarını açık bir kopmaya götüren yolda son merhale olmuştur.

3. SURIYELİ ARAP MİLLİYETÇİLER

Şerif Hüseyin'in Suriyeli Arap milliyetçiliği ile ilişkilerde Faysal'ın başı çekmesi yönündeki tercihi başlangıçta tuhaf görünebilir. Bu temasları geliştiren ve lider kadroları ile ilişkileri yürütmekte tecrübe edinen kişi aslında Abdullah'tı. Ayrıca Abdullah yaradılışı ve hedefleri itibari ile milliyetçilerin amaçlarına Faysal'dan daha yakın durmaktaydı. Bununla beraber Hüseyin oğullarının özel yeteneklerini belirli görevlere göre dikkatle değerlendirdi ve Abdullah Kahire'deki İngilizlerle görüş alışverişinde temas noktası olduğundan Faysal'ın Suriyelilerle bağlantıları geliştirmekte daha uygun bir seçim teşkil ettiğine karar verdi. Aynı zamanda Faysal Abdullah'tan çok daha iyi bir askeri komutan olarak Suriye'deki Osmanlı güçlerine ilaveten muhalif Arap hareketlerinin yeteneklerini de değerlendirme imkânına sahiptir. Sıkça fevri ve asabi hareket etmesine rağmen Faysal aynı zamanda hareketlerini hesap eden, basiretli bir kişiydi. İhtiyatlı tabiatıyla, mevcut seçenekleri gerçekçi biçimde değerlendirerek görüşlerini oluştururdu. Dahası Faysal'ın Osmanlılık davasına bilinen yakınlığı Bab-ı Ali ile ilişkilerinde işine yarayabilir ve İttihat Terakki liderliğinin Hüseyin'in niyetlerine karşı şüphelerini giderebilirdi (Kadri, 1993:45-46).

Vehip Paşa belgelerinin keşfedilmesinden sonra Şerif Hüseyin sadrazama telgraf çekip halledilememiş meselelerin ve elbette bu arada suça dayanarak teşkil eden mektupların görüşülmesi için Faysal'ı İstanbul'a göndermeyi teklif etti. Sadrazamın olumlu cevabı üzerine Faysal Şam üzerinden İstanbul'a yola çıktı. Şam'a 26 Mart 1915'te tarihinde varıp İstanbul'a hareketinden önce 4 hafta kadar kaldı (George Rendel'a Mektup, 5 Ekim 1933).

Aile büyüğü Ata el-bekri Paşa'nın başında olduğu Bekri ailesi bu dönemde onu evlerinde ağırladı. Yılın başlarında Ata Paşa'nın büyük oğlu Fevzi el-bekri Osmanlı ordusundaki askerliğini geçici görevlendirmeye Şerif Hüseyin'in şahsi muhafız birliğinde yapmak üzere Mekke'ye gelmişti. Fevzi yakın zamanda el-

Fetat'a katılımını takiben gizli cemiyetler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun tükenmesi veya mağlubiyeti halinde bir Arap devletinin kurulması planları hakkında bilgilendirilmiş, bu hareketin geçip geçmeyeceği konusunda Şerif Hüseyin'in tutumunu öğrenmesini kendisinden istemişti. Fevzi'nin getirdiği mesaj, Osmanlı ordusundaki Arap Subaylar dahil, Suriye ile Irak'taki önde gelen şahsiyetlerin "Osmanlı Devleti'nin Arap ülkelerini yabancıların işgal etmesi ve sömürgeleştirilmesi fırsatını ele geçirmelerini önleyecek şekilde kendisini etkili ıslaha tutamaması halinde Arap bağımsızlığını planladıklarıydı" (Ghusain, 1956:205-206).

Hüseyin'den bu gizli cemiyetlerden bir heyeti ya kabul etmesi ya da görüşme için güvendiği bir temsilcisini Şam'a göndermesi istenmişti. Faysal'ın Şam'a gelmesinden önce iki ana gizli cemiyet üyelerini önemli miktarda arttırmıştı. El-fetat, Arap aydınları ile devlet memurları arasındaki tabanını genişletip başlıca aşiret önderlerini safalarını çekmeyi başarmıştı. Bu kişiler arasında Suriye ile Arabistan arasındaki çölleri kontrol eden nüfuzlu "Ruvala" Aşireti'nin reisi Şeyh Nuri eş-Şalan ile Dürzî lideri Nasib el-Atraş da vardı. Diğer bir yeni üye İttihat Terakki Cemiyeti ile bir süre önce arası bozulmuş Osmanlı ordusunun seçkin Arap subaylarından General Ali Rıza er-Rikabi idi. Bunlarla birlikte Suriye'de konuşlu, Osmanlı 4 ordusunun çoğunlukla Iraklılar'dan oluşan tümenin komutanı, Bağdatlı subay Yasin el-haşimi vasıtasıyla el-ahd arasında irtibat sağlanmıştı (Gaisi,1975:43-45).

Faysal'ın el-Fetat'a girişi çoğunluğunu Arap subaylarının oluşturduğu el-Ahd Cemiyeti'nin üyeleri ile tanışmasına da kapı açtı. Faysal 1933 tarihinde verdiği röportajında o dönemi aşağıdaki ifadeleri ile anlatmıştır. " Nisan 1915'te tarihinde bazı görevleri yerine getirmek için bölge ile ilgili Vehip Paşa belgelerinin Bab-ı Ali'ye teslim edilmesi için Şam'a uğradım. Aralarında Bedevi liderleri, Şam eşrafi, Suriye uleması ve Suriye ordusuna (Osmanlı dördüncü ordusu) Bağlı Arap Tümeni subaylarının olduğu çok sayıda aydınla burada tanıştım; Kurmay başkanlarından biri şimdiki Irak Maliye Bakanı Yasin Paşa (el-haşimi) idi. Hepsi bana söz konusu devrimi yani Osmanlı'dan ayrılmayı, başlatacaklarının teminatını verdiler. Osmanlı'ya karşı isyan bayrağını kaldırmamı rica ettiler. Babam Şerif Hüseyin tarafından sadece Suriye'deki durumu ve İstanbul'daki işlerinin genel gidişatını incelemekle görevlendirildiğimi ve bazı güçlü teşkilatları veya büyük devletlerden birinin desteğini almaksızın Osmanlı Devleti'ne yapılacak bu devrimin (ayrışmanın) sorumluluğunu kabul edeceğimi (üstelik o günlerde ılımlı bir kişiydim) ve ayrıca İstanbul'a gidip Suriye yolu ile Mekke'ye dönerek gelişmeleri, babam Şerif Hüseyin'e haber vermem gerektiği cevabını verdim. Faysal Ayrıca Osmanlı Devleti üzerindeki baskıların arttığını ve başkentteki üst düzey görevlileri saran kaygıları ile ilk elden görmüştür. İktidardaki üçlünün siyaseti (Enver, Talat, Cemal) sonucu imparatorluğun sürüklendiği tehlikeli yoldan telaşa düşmüşlerdi.

Birleşik İngiliz, Fransız ve Anzac Avustralya ve Yeni Zelanda kolordusu kuvvetleri 25 Nisan 1915'te tarihinde Gelibolu yarımadasına daha yeni çıkarma yapmıştı. Taarruzun nihai hedefi bizzat İstanbul'u ele geçirmektir. Osmanlı orduları neticede büyük bir zaferle sonuçlanacak parlak bir savunma icra etmelerine rağmen Nisan ve Mayıs 1915 tarihinde muharebenin nasıl bir şekil alacağı hala belirsizdi. Faysal daha sonraları yaptığı bir söyleşide başkent İstanbul'daki bu dönemi şöyle anlatmıştır; " İstanbul'a vardığımda Çanakkale'ye saldırı ertesinde durumu çok kargaşa içinde buldum. Babamın belgelerini Bab-ı Aliye sunma görevini tamamladım. Emrine karşı komployu onaylamayan Bab-ı Ali soruşturma başlattı.

Bu esnada bakanlar ve Türk ileri gelenleri ile tanıştım. Bunların arasında ikisi Türk ordusundaki ileri görüşlü ve deneyimli komutanlar olarak kabul edilmekteydi. Herkes benden derhal Arabistan'a dönmemi ve bu iki generale göre imparatorluğu felakete sürükleyen Jön Türklerin maceralıkları konusunda babam Şerif Hüseyin'i uyarmamı istedi. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun trajik sonunun yaklaştığını ifade ederek bana İtilaf kuvvetlerine katılarak Arap ülkelerini kurtarmasının babamın görevi olduğunu samimiyetle söylediler. Türkler o esnada arşivlerini ve hazinelerini Anadolu'ya taşımaktaydılar. Böyle olunca müfritlere (milliyetçi Arap taleplerini savunanlar) katılmaya ve bir an önce babam Hüseyin'e Arabistan'ı kurtarmasında yardım etmek için Mekke dönmeye karar verdim (Hashimi, 1966:70).

4. SONUÇ

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın, Osmanlı karşıtı gizli Arap örgütü el-fetat'a girişi çoğunluğunu Arap subaylarının oluşturduğu el-Ahd Cemiyeti'nin üyeleri ile tanışmasına da kapı açtı. Faysal 1933 tarihinde açıkladığı bir röportajında o dönemi aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır. Nisan 1915'te tarihinde İstanbul'a giderken Şam'a uğradım. Aralarında Bedevi liderleri, Şam eşrafi, Suriye uleması ve Suriye ordusuna (Osmanlı dördüncü ordusu) Bağlı Arap Tümeni subaylarının olduğu çok sayıda aydınla burada tanıştım; Kurmay başkanlarından biri şimdiki Irak Maliye Bakanı Yasin Paşa (el-haşimi) idi. Hepsi bana devrimi başlatacakları teminatını vererek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan bayrağını kaldırmamı rica ettiler. Babam

tarafından sadece Suriye'deki durumu ve İstanbul'daki işlerin genel gidişatını incelemekle görevlendirildiğimi ve bazı güçlü teşkilatları veya büyük devletlerden birkaçının desteği olmaksızın bu devrimin (kalkışmanın) sorumluluğunu kabul edemeyeceğimi (o günlerde ılımlı bir kişiydim) ve ayrıca İstanbul'a gidip Suriye yolu ile Mekke'ye dönerek gelişmeleri babam Şeref Hüseyin'i haber vermem gerektiği cevabını verdim.

KAYNAKÇA

- Abd al-Hafidh al-Gaisis Yasin al-Hashimi e dawrahu fi al-Siyassa al-Iragiya, Basra, 1975
- Abd al-Razzag al-Hasani, Tareekh al-wizarat al-Iragiya, Cilt:3, Bağdat, 1988
- Abdullah ibn al-Hussein, Mudhakkirati, Al-Ahliya lil nashr wal Tawzi, Ammon, 1989
- Ahmed Gagni, Mudhakaration al-Thawra al-Arabiya al Kubra,Cilt 1, İkinci Basım,Ministry of Culture Publications, Şam, 1993
- Amin el-Reyhani, Faisal al-Awal; Rihlat w Tarikh, Dar al-jeel, Beyrut, 1988
- Amin Sa'id, Al- Thawra al-Arabiya al-Kubra, Cilt 1, Matba'at Isa al-Babi, Beyrut, 1977
- Britis Documents on the origins of the war, eds. G.p. gorch and Harold Temperley vol x, Part2, HmsO, London, 1938
- Cemal Paşa, Jamal Pasha, Mudhakannat Jamal Pasha (Al-Saffah), Ali Ahmet Shuk, Al-Daral- Arabiya lil Mowsou'aat, Beyrut, 2004
- Eliezer Touber, Arap Gizli Cemiyetleri, The Emergence of the Arab Movements, Routledge, Londra,1993
- Eliw Kedounie, İn the Anglo-Arap Labyninth The McMohan Hussein Cannespandence and its interpretations 1914-1939, Cambridge University Press
- Fa'iz al Ghusain, Mudhakarati an al-Thawra al-Arabiya, Matba'at al-Taragi, Amman, 1956
- Faiz al- Ghusain, Mudhakanati an-al Thawra al-Arabiya, Matbaat al-Teragi, Amman, 1956
- George Redel'a mektup kişisel ve gizli, 5 Ekim 1933
- Hafız Wahba, Jaziratal-Arab fiel-garnel-ışhrin, Matbaat Lajnat al-Ta'lif Wa'l Taanjamah Wal- Nashr, Kahire,1970
- Hasan Kayalı, Arabs and Young Tunks: Ottomnism,Arabism and Islaism, in the ottoman empire, 1908-1918, University of Caifornia Press; Berkeley, 1997
- Limon Van Sanders, Five Years in Turkey, Us Naval İnstitute, Annapolis, 1927
- Mareşal Vikant Allenby, Mrs.Steuant Erskine King Faisal of Irag, Hutchinson, Lonra, 1934
- Muhammed Abdin Hammadeh ve Muhammad Tayseen Dhibyan faysal bin Hüseyin; min al-mahad ilh al-Lahd, 1 Kasım el-Asniya Matbaası, Şam, 1993
- Muhammed Yunus, al-Abadi ed Mudhakarati al-Malik Faisal al-Awal, Malik al-Irag, Amman, 2002
- Ronald Storrs, Orientarions, Potram, New York,1937
- Sami Abd al-Hafidh al-gaisi, Yasin al Hashimi wa dawrahu fial siyasa al-Iragiya, Part 1, Haddad Press, Bursa,1975
- Süleyman Musa, al-shabandan Dhikriyatt Baghdadiya; el-Irag baynel-ihhtilal wal istiglal; plad el-Rayess Press, Londra ve Kıbrıs, 1993
- T.E. Lawrence, Seven Pillars of Wisdem, Penguin Books, Londra, 1977
- Ulnich Trum Pener, Turkey's Entry into World War 1 : An Assessment of Responsibilities, The Journal of Modern History, Cilt 34, No 4, 1962
- Yasin al-Hashimi: The Rise and fall of a nationalist (A study of the nationalist leadenship of Irag, 1920-1936) ; Harvard University, Massachusetts, 1966